

*Дудко Н.В.*Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти**ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНІЦІАТИВИ
ПЕДАГОГА В ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

У статті аналізуються проблеми індивідуально-професійного розвитку педагогів, розглядається суб'єктивно-особистісний аспект розвитку професійної активності й реалізації ініціативи педагогом як суб'єктом професійної педагогічної діяльності, представлена модель підтримки професійної ініціативи в процесі підвищення кваліфікації.

Актуальність теми зумовлена зростаючими вимогами суспільства до якості освіти й педагогічного професіоналізму, які в свою чергу, обумовили пріоритетну спрямованість процесу підвищення кваліфікації на підтримку індивідуально-професійного розвитку педагогів, на забезпечення умов для конструктивного подолання ними професійних труднощів і розв'язання проблем педагогічної практики. Забезпечення таких пріоритетів, у свою чергу, зажадало змін змісту й технологій підвищення кваліфікації [2, с. 45-46; 4, с. 71-75].

Мета статті – розглянути проблему професійного розвитку ініціативи педагогів в процесі підвищення кваліфікації. Різні аспекти проблеми індивідуально-професійного розвитку педагогів розглядаються як російськими (К. А. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, С. О. Дружилов, Є. О. Клімов, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, О. В. Петровський, і ін.), так і закордонними (J. Atkinson, С. Maslach, M. Knowles й ін.) дослідниками.

Аналіз існуючих моделей професійного розвитку педагога дозволяє виділити наявність зовнішніх і внутрішніх умов формування педагогічного професіоналізму, стадіальність цього процесу, ієрархічну варіативність його вираження. Імовірнісний характер педагогічного результату, особистісний вибір залежності або незалежності від зовнішніх обставин задає індивідуально-професійному розвитку педагога суперечливі імпульси: або до професійної активності, або до стагнації й наступної за нею регресії педагога як професіонала. У цьому зв'язку особливого значення набуває особистісне прийняття педагогом саморозвитку як особливого виду діяльності, що підкреслюється в дослідженнях, присвячених проблемі професійного розвитку фахівця, у тому числі педагога (Л. В. Блінов, О. О. Вірбицький и др.).

Звертання до робіт, у яких аналізуються акмеологічні проблеми професійного розвитку і його професійні закономірності (О. О. Бодалев, О. О. Деркач й ін.); розкривається специфіка освіти дорослих (Б. Г. Ананьєв, Н. В. Кузьміна й ін.); де розглядаються особливості підготовки вчителя до творчої, дослідницької й інноваційної діяльності, його прилучення до науково-теоретичного знання в післядипломній педагогічній освіті (Л. Н. Горбунова, В.І. Загвязинський й ін.); визначаються напрямки вдосконалювання освітнього

процесу в установах підвищення кваліфікації (І. Ю. Алексашина, Т. Г. Браже, і ін.) дозволяє зробити висновок про різні можливості впливу підвищення кваліфікації на розвиток педагога як особистості й професіонала: його ініціюванні, стимулюванні, інтенсифікації.

Проведений аналіз теорій професійного розвитку показує, що індивідуально-професійний розвиток фахівця в істотній мері забезпечується ініціативою як новою авторською дією суб'єкта професійної діяльності, як способом здійснення саморозвитку. Ці висновки стосуються й педагогів, що пояснює зростання інтересу до дослідження феномена ініціативи в роботах, присвячених проблемам управління змінами в освіті, індивідуально-професійного розвитку педагогів в умовах підвищення кваліфікації [6, с. 13]. Одночасно необхідно відзначити, що суб'єктивно-особистісний аспект розвитку професійної активності й реалізації ініціативи педагогом як суб'єктом професійної педагогічної діяльності довгий час залишався на периферії дослідницьких інтересів учених [2, с. 111-114].

Поняття «ініціатива» у різних змістовних контекстах функціонально використовується як вказівка на джерело й механізм розвитку сфери освіти. Найбільше часто згадуються соціально-педагогічні ініціативи, які проявляються у впровадженні нових ідей, нових технологій і форм, внесенню реальних змін, поліпшуючих якість професійного життя, в індивідуальну педагогічну практику й діяльність педагогічних співтовариств різних рівнів [1, с. 71].

Акцентування уваги на індивідуально-професійному розвитку педагогів обумовило виділення професійних ініціатив в особливий вид соціально-педагогічних ініціатив, що викликало необхідність уточнення їхніх характеристик, визначило доцільність звертання до використання потенціалу професійних ініціатив при підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів.

Варто підкреслити, що короткочасність курсової підготовки підвищення кваліфікації не дозволяє в достатній мері гармонізувати зовнішнє стимулювання професійної активності й прояв продуктивної ініціативи в професійній діяльності педагога. Тому існує потреба в створенні спеціальних умов підтримки педагога як суб'єкта професійних ініціатив.

Аналіз умов, спрямованих на забезпечення продуктивної професійної активності педагога, на реалізацію потреб педагога в становленні його як суб'єкта індивідуально-професійного розвитку і які є практичною реалізацією існуючих науково-методичних рекомендацій [7, с. 79], дозволив виявити протиріччя:

- між прагненням педагога до актуалізації індивідуального потенціалу професіоналізму й недостатнім володінням способами саморозвитку й професійної самореалізації, що забезпечують його індивідуально-професійний розвиток;
- між можливостями ініціативи педагога як способу його індивідуально професійного розвитку й недостатньою розробленістю умов її включення в процес підвищення кваліфікації, орієнтований на підтримку процесів розвитку освіти й професіоналізму педагогів.

Виявлені протиріччя визначають проблему, що складається в недостатній науковій розробленості процедур й умов включення професійних ініціатив педагогів у процес підвищення кваліфікації, спрямований на їхній індивідуально-професійний розвиток.

Ми вважаємо, що процес підвищення кваліфікації може забезпечити індивідуально-професійний розвиток педагога, якщо він буде будуватися на основі підтримки його професійних ініціатив й якщо така підтримка:

- може створити об'єктивні й суб'єктивні умови для актуалізації
- буде будуватися з урахуванням характеру професійних утруднень, що закономірно виникають і проявляються в процесі професіоналізації педагога, і реалізує сукупність цілей і принципів, функцій, змісту, засобів, організаційних форм і методів підтримки професійної ініціативи педагогів, що забезпечують її індивідуально-розвиваюче призначення;
- буде здійснюватися диференційовано, безупинно, поетапно;
- буде спрямована на прояв і подальшу реалізацію професійної ініціативи педагога в реальній педагогічній практиці.

Для цього необхідно:

- уточнити характеристики професійної ініціативи педагога як показника індивідуально-професійного розвитку й одночасно способу актуалізації цього розвитку, його реалізації;
- обґрунтувати необхідність і можливість здійснення в процесі підвищення кваліфікації підтримки професійної ініціативи педагога як умови його індивідуально-професійного розвитку;
- обґрунтувати й охарактеризувати структурні компоненти моделі підтримки професійної ініціативи педагога.

Проведене дослідження тенденцій розвитку додаткової професійної педагогічної освіти дозволило зробити висновок про перевизначення завдань і функцій підвищення кваліфікації на сучасному етапі.

Значимим стає не тільки й не стільки забезпечення функціонування педагогічних кадрів:

- добудовування професіоналізму,
- оснащення його засобами відповідно до досягнутого рівня, але й підтримка їхнього розвитку;
- освоєння й насичення сучасних наукомістких технологій педагогічними прийомами;
- підтримка становлення нової якості професіоналізму).

Розуміння важливості процесу самоактуалізації припускає орієнтацію педагогічної теорії й практики на створення відповідних умов для організації суб'єктного досвіду, що має особистісне значення. Підтримка професійних ініціатив здатна вплинути на внутрішньо особистісну систему професійного потенціалу педагога.

Аналіз досліджень освіти показав, що використання поняття «підтримка» має давні традиції. Уведене в педагогіку О. С. Газманом і Н.Б. Криловою [1, с. 44; 3, с. 91], воно використовується широко, неоднозначно, має різні сфери застосування в контексті освіти дітей і дорослих.

У педагогічній науці й практиці післядипломної освіти вже ставилося й вирішувалося питання про соціально-підтримуючу діяльність індивідуального підвищення кваліфікації, про актуалізацію соціально-педагогічних ініціатив фахівців професійної школи, про організацію спеціальної системи підтримки індивідуально-професійного саморозвитку педагогів у їхній практичній діяльності як ефективного засобу групового, командного, колективного саморозвитку, що з неминучістю спричиняє індивідуальний саморозвиток.

Однак виникаючі в системі освіти професійні ініціативи педагога не розглядалися як результат процесу підвищення кваліфікації, підтримка професійної ініціативи педагога в науці не була предметом спеціального розгляду, у практиці системи підвищення кваліфікації їхня підтримка тільки починає здійснюватися.

Разом з тим існуючі уявлення про закономірності індивідуально-професійного розвитку в процесі професіоналізації педагога, про його професійну активність і самореалізацію дають підстави зробити висновок про необхідність педагогічного забезпечення підтримки професійної ініціативи педагога в підвищенні кваліфікації. Це педагогічне забезпечення може розглядатися як зовнішні умови, що детермінують самозміни, які проявляються в цілеспрямованому виробленні педагогом у себе якостей, у сукупності обумовлених як готовність до ініціативного вдосконалювання й перетворення професійної діяльності й самого себе, до реалізації ініціативи, що свідчить про прояв суб'єктності педагога в його професійно-особистісному бутті й розвитку.

Існують наступні способи реалізації в професії:

а) педагогічна діяльність у рамках професійних норм, що здійснюється крім позитивних й у негативних варіантах, до яких можна віднести функціональну редукцію, шаблонування діяльності й поведінки, імітацію діяльності, професійне виснаження;

б) актуалізація потенціалу професіоналізму у формі професійного розвитку й самореалізації педагога в ініціативі. Підставами для їхнього розгляду з'явилися: теоретичні уявлення про самореалізацію як втілення особистості й свідомості в поведінці (діяльності), тобто як про процес досягнення практичних результатів за рахунок реалізації цілей, забезпечуваних рівнем розвитку; закономірності індивідуально-професійного розвитку педагогів, описані в літературі; особливості суб'єктної позиції педагога, пов'язані з «об'єктною» складовою його професійного життя.

Серед способів реалізації в професії виявлена й ініціатива. Відповідно до висновків дослідників [2, 63], це спонукання до реалізації суб'єктивно або об'єктивно нових видів і форм діяльності, що має внутрішню й зовнішню детермінацію й проявляє себе в самостійному відповідально ухваленому рішенні й у його виконанні в якій-небудь дії, вчинкові, конкретній справі. Професійна ініціатива — якісна характеристика особистості, що відображає рівень професіоналізму й особистий досвід педагога. Вона розглядається як спосіб реалізації його актуальних професійних потреб, творчої самореалізації в цілому, а також як професійно значимий результат активності, спрямованої

на зміну якого-небудь із компонентів педагогічної системи (цілей, установок, змісту, методів навчання, освітніх технологій, системи відносин, оцінних процедур й ін.). Ініціатива може виступати як спосіб самоствердження, самовираження, самоактуалізації педагога в процесі самореалізації й сходження до професійного акме, а також як показник його індивідуально-професійного розвитку.

Аналіз літератури дозволив виявити в професійній ініціативі педагога як результаті індивідуально-професійного розвитку кілька значимих аспектів і сформулювати їх: *індивідуально-особистісний, екзистенціальний, акмеологічний.*

Індивідуально-особистісний аспект професійної ініціативи педагога спрямований на рішення наступних завдань:

- самопізнання, формування механізмів рефлексії, саморегуляції, емоційно-вольовій зрілості й стійкості особистості як відповідального суб'єкта;
- забезпечення узгодження віртуального простору педагога й сфери об'єктивної реальності; підтримка свого психологічного здоров'я за рахунок реалізації потенціалу;
- перевага перетворюючої взаємодії впливу, що змінює, у позитивному цілеспрямованому впливі на інші;
- розкриття автентичності; самовизначення в професійній ситуації.

Екзистенціальному аспекту ініціативи відповідають завдання

- додання довічного значення професійному буттю, розвитку чутливості до проблем;
- досягнення екзистенціальної зрілості, екзистенціального чуття в рішенні специфічних питань життєдіяльності особистості професіонала;
- корекції професійних моделей миру й професійного світогляду, розвитку реалістичності й плюралістичності;
- формування власної професійної інтерпретаційної зрілості;
- ініціації професійного діалогу за законами комунікативної події, корекції рис особистості, що перешкоджають діалогу.

Акмеологічному аспекту ініціативи відповідають задачі

- розвитку (інтеріоризації) професійних знань,
- актуалізації (екстеріоризації) професійних здатностей,
- удосконалювання діяльності (корекції екстеріоризації).

Спрямована на забезпечення більш ефективної професійної діяльності й сполучена із закономірностями індивідуально-професійного розвитку, професійна ініціатива педагога є проекцією характеристик, які сформовані на певному етапі професіоналізації. У процесі професіоналізації в педагога виявляються труднощі й бар'єри, що заважають якісній професійній діяльності. Вони переживаються більшістю педагогів і відображають закономірності цього процесу. Їхнє виникнення обумовлене впливом об'єктивних факторів професіогенезу, а також суб'єктивними складового процесу професіоналізації — включенням педагога в подолання труднощів і його прагненням до розвитку.

Труднощі (об'єктивні, суб'єктивні або змішані переживання педагога) проявляються в різних контекстах, серед яких, опираючись на основні ідеї контекстного підходу, були виділені:

контекст теоретичних установок (труднощі викликаються складністю оволодіння теоретичними зведеннями),

контекст цінностей і змістів (труднощі переживаються як необхідність зміни спрямованості, ідеалів, мотивів професійної педагогічної діяльності),

операціональний контекст (недолік або відсутність досвіду застосування засобів, методів, способів, прийомів навчання й виховання, що особливо яскраво проявляється в ході інновацій),

індивідуально-психологічний/екзистенціальний контекст (педагог, що перебуває на певному етапі індивідуально-професійного розвитку й що є рефлексуючим суб'єктом, випробовує необхідність у корекції своїх особистісних якостей, у розкритті креативних можливостей для «будівництва» самого себе, свого спілкування й, у цілому, свого життя).

Таким чином, контекстними є труднощі педагога, викликані об'єктивними й суб'єктивними факторами професіоналізації й пережиті як незадоволеність собою й неможливість ефективно діяти в конкретній професійній ситуації. Спрямованість ініціативи обумовлена контекстними труднощами й проблемами педагога, вирішення яких дозволяє констатувати крок просування, акт індивідуально-професійного розвитку.

Структурно модель підтримки професійної ініціативи в процесі підвищення кваліфікації, що створює об'єктивні й суб'єктивні умови для індивідуально-професійного розвитку педагогів, включає цілі, принципи, функції, зміст і засоби підтримки, критерії ефективності (табл. 1).

Таблиця 1

Модель організації підтримки професійної ініціативи педагога

Процес	Підвищення кваліфікації – індивідуально-професійний розвиток педагога
Цілі	Створення умов для формування готовності педагога до ініціативного вдосконалювання й перетворення професійної діяльності й самого себе; надання допомоги недирективного виду в реалізації ініціативи, що свідчить про прояв суб'єктності педагога в його професійно-особистісному бутті
Принципи	гуманізації, визнання самотності особистості, комплексності й послідовності, диференціальної варіативності діяльності, рефлексивності
Функції	Розвиваюча, корекційна, гармонізуюча, мотиваційна, психотерапевтична

Зміст і засоби підтримки (організаційні форми й методи)	Освітній ретренінг, логоаналіз професійного життя, практикум гармонізації, консультування
Етапи	Діагностичний, організаційний, освітній, прикладний (реалізації), корекційний
Критерії ефективності	Суб'єктивний (самооцінний), Об'єктивний (практичний)
Результат	Готовність педагога до ініціативного вдосконалювання й перетворення професійної діяльності й самого себе; реалізації ініціативи, що свідчить про прояв суб'єктності педагога в його професійно-особистісному бутті

Висновки. Результати проведеної аналітичної роботи дозволили припустити, що підтримка професійних ініціатив є ефективною умовою, що сприяє індивідуально-професійному розвитку педагога в процесі підвищення кваліфікації, якщо вона:

- забезпечує об'єктивні й суб'єктивні умови для актуалізації індивідуального потенціалу професійного розвитку, у яких педагог усвідомлює себе суб'єктом власного індивідуально-професійного розвитку й проявляє професійну ініціативу, що виступає показником і способом особистісного професійного зростання;

- включена в процес підвищення кваліфікації й будується з урахуванням характеру професійних труднощів, що закономірно виникають і проявляються в процесі професіоналізації педагога, і реалізує сукупність цілей і принципів, функцій, змісту, засобів, форм і методів підтримки професійної ініціативи педагогів, що забезпечують її особистісно розвиваюче призначення;

- здійснюється диференційовано, безупинно, поетапно;

- спрямована на прояв і подальшу реалізацію професійної ініціативи педагога в реальній педагогічній практиці.

До перспектив дослідження ми відносимо **подальше удосконалення** та практичну розробку всіх структурних елементів моделі підтримки професійної ініціативи педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газман О.С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века// Новые ценности образования. Вып. 6. - М., 1996. – С. 35-56.
2. Ефремов А.Ю. Нравственная самоорганизация личности в педагогическом сообществе. - Воронеж, 2004. - 158 с.
3. Крылова Н.Б. Социокультурный контекст образования // Новые ценности образования.- №2. - М., 2005. - С.67-103.
4. Кульневич С.В. Менеджмент профессионального самоопределения. - Воронеж, 2003. -198 с.

5. Кульневич С.В. От стратегии самоорганизации к тактике личностного воспитания // Известия Южного отд. РАО. Вып. 2. - Ростов-на-Дону, 2000. - С.13-24.
6. Михайлова Н. Квалификационные требования к педагогу, работающему в сфере педагогической поддержки//Народное образование. - 1998. № 6. – С. 17-24.
7. Психология профессиональной подготовки. - М.: Флинта, 1993. – 174 с.

Дудко Н.В. Проблема развития профессиональной инициативы педагога в процессе повышения квалификации

В статье анализируются проблемы личностно-профессионального развития педагогов, рассматривается субъективно-личностный аспект развития профессиональной активности и реализации инициативы педагогом как субъектом профессиональной педагогической деятельности, представлена модель поддержки профессиональной инициативы в процессе повышения квалификации.

Dudko N. Problem of the development of the professional initiative of the teacher in process of increasing to qualifications

In article are analyzed problems larval-professional development teacher, is considered subjective-larval aspect of the development to professional activity and realization of the initiative by teacher as subject to professional pedagogical activity, is presented model of support of the professional initiative in process of increasing to qualifications.

УДК 37.013.42

Єфремова Г.Л.

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ПРОФЕСІЙНИЙ МЕНТАЛІТЕТ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовані закономірності становлення професійного менталітету соціальних педагогів, визначені провідні умови, фактори ефективної професіоналізації фахівців соціальної сфери в Україні.

Сучасний стан українського суспільства визначається переломним характером та динамізмом, процеси демократизації суспільства значною мірою впливають на всі сфери людської життєдіяльності. Особливе значення для України ХХІ століття має новостворений інститут соціальної роботи, зорієнтований на взаємодію з людьми різного віку та соціального статусу. Значущість соціальної роботи помітно зростає завдяки інституціоналізаційної форми впливу на процес соціальної адаптації людей, формування їх потреб, цілей, можливостей самореалізації у всіх сферах особистісної і соціальної діяльності.